

Moterų dalyvavimo ginkluotame pasipriešinime 1944–1953 m. ypatumai

Remiantis archyviniais dokumentais bei atlikto statistinio tyrimo rezultatais, šiame straipsnyje analizuojami moterų – aktyvių kovotojų dalyvavimo rezistencijoje 1944–1953 m. motyvai, ypatumai, atskleidžiama moterų padėtis partizaninio karo metu, jų veiklos specifiškumas bei veikimo pasipriešinimo judėjime pobūdis.

IVADAS

Kilus pasipriešinimo bangai, vyrams išėjus į mišką, lietuvė moteris tapo namų židinio saugotoja, kovotojų rėmėja, vilties puoselėtoja, ryšininke, tremtine ir aktyvia kovotoja; motinos laimino savo vaikus, žmonos sekė paskui vyrus, seserys ar dukros ryžtingai talkino. Žinoma, buvo ir tokių, kurios tapo liaudies gynėjomis ar provokatorėmis... Žmonių elgseną visuomenėje paprastai lemia tam tikra istorinė padėtis, tam tikros tuo metu egzistuojančios idėjos, nuostatos, vertybės ir pan. Sudėtinga vienareikšmiškai nusakyti tikrąjį pokario Lietuvos moters gyvenimą. Jis nebuvo vienalytis, galbūt daugiau individualus. Be to, tai trijų kartų – senelės, motinos ir mergaitės – lietuvių moters istorija, jos aktyvus ir pasyvus priešinimasis okupacijai.

Istoriografijoje nėra plačiai nagrinėti Lietuvos moterų dalyvavimo rezistencijoje motyvai, ypatumai, veiklos specifiškumas ir kiti klausimai. Siekiant į juos atsakyti, buvo at-

liktas statistinis tyrimas. Remiantis archyviniais dokumentais, baudžiamosiomis ir operatyvinėmis bylomis, sudarytas moterų, dalyvavusių ginkluotoje kovoje, sąrašas. Surinkti archyviniai duomenys apie 250 moterų, kurioms pagal Lietuvos Respublikos įstatymus suteiktas Kario savanorio statusas. Kariai savanoriai yra ginkluoto pasipriešinimo dalyviai: 1) partizanai, kurie priklausė ginkluoto pasipriešinimo struktūroms, davė priesaiką ir jos nesulaužė, turėjo atpažinimo ženklus ir ginklus, gyveno nelegaliai; 2) rezervinių būrių, organizacinių skyrių bei kitų slaptųjų ginkluoto pasipriešinimo struktūrų nariai, kurie vadovybės įsakymu dalyvavo kautynėse ar kitose ginkluotose operacijose, ir 3) partizanų ryšininkai ar rėmėjai, patekę į kautynių padėtį su ginklu, jų metu suimti, sužeisti ar žuvę¹. Laikantis šių kriterijų, pasirinktas tyrimo objektas – partizanės.

Susisteminus surinktus archyvinius duomenis buvo sudarytas preliminarus moterų dalyvavimo ginkluotoje kovoje 1944–1953 m. kitimo grafikas. Statistinio tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidas, kad skirtingais partizaninio karo metais moterys nevienodai aktyviai dalyvavo ginkluotoje kovoje, išvelgti dėsningumus bendro pasipriešinimo kontekste, taip pat aiškiau apibrėžti moters veiklos pobūdį bei padėtį rezistencijoje. Tačiau pateikti apibendrinimai nepretenduoja į galutines ar išsamias išvadas.

Rengiant straipsnį buvo taikomi ir kiti tyrimo metodai: faktografinis, analizės, lygina-

masis ir sintezės. Faktografinis tyrimo būdas padeda įtraukti iki šiol nežinomą archyvinę medžiagą, naujų faktų teikiamą informaciją. Taikant analizės metodą, apibendrinamas empirinių duomenų rinkimas, tyrinėjama įvairialypė archyvinė ir istorinė medžiaga. Remiantis lyginamuoju metodu, aiškinami moterų dalyvavimo rezistencijoje ypatumai bendro pasipriešinimo kontekste. Sintezės būdu jungiami faktai, vertinama medžiaga ir pateikiamos išvados.

AKTYVIOS KOVOTOJOS PASIPRIEŠINIMO JUDĖJIME 1944–1953 m.

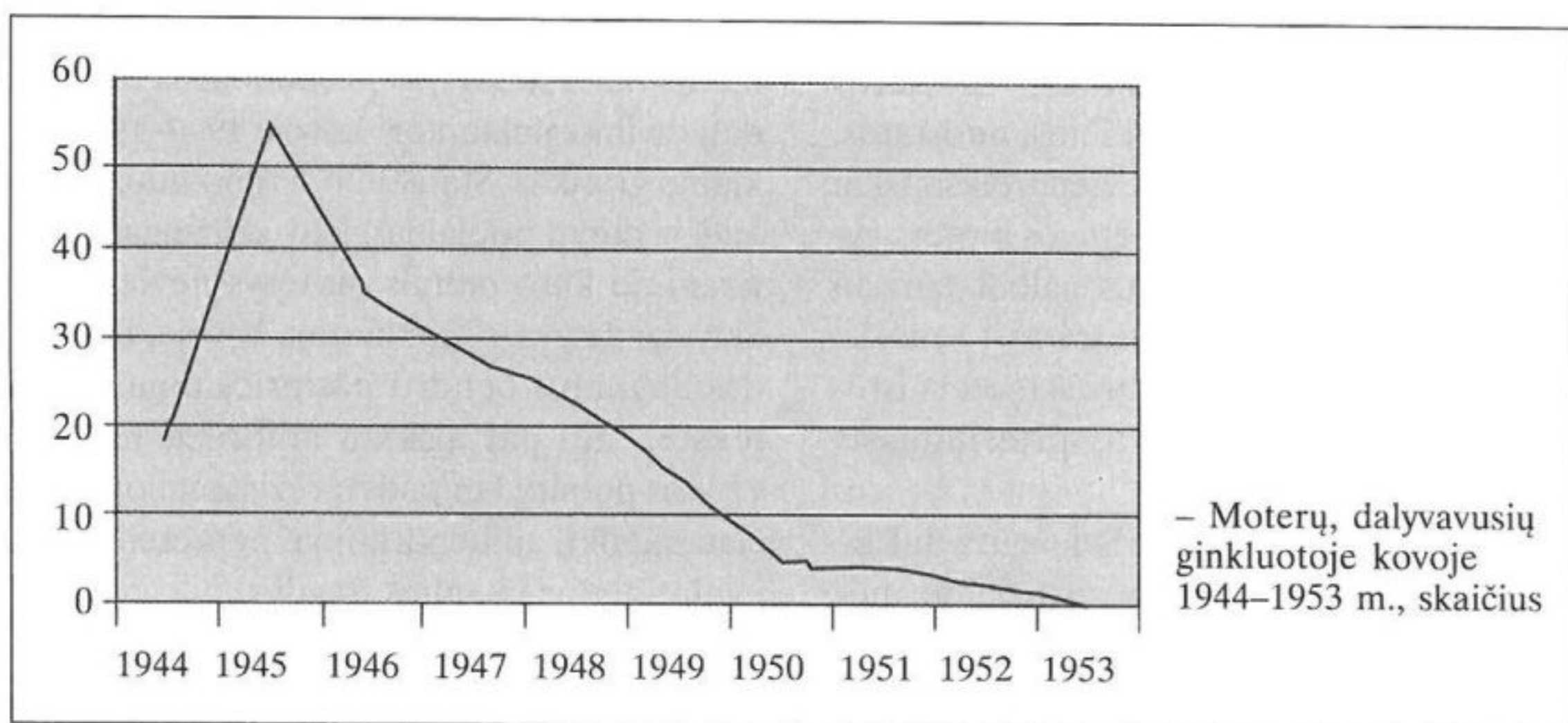
Moterų, turėjusių partizanės statusą, nebuvo daug, didžioji dalis merginų priklausė ryšininkių bei rėmėjų kategorijai. Moteriškosios lyties atstovės, kitaip negu vyrai, nebuvo priverstos išeiti į miškus. Kyla klausimas, kokioje padėtyje pasipriešinimo metu atsidūrė moterys ir kokie motyvai skatino kai kurias iš jų išeiti į mišką?

Archyvų duomenų analizė rodo, kad daugiausia moterų į partizanų būrius kaip aktyvios kovotojos įstojo 1945 m.

Istoriografijoje šie metai bendrame pasipriešinimo kontekste įvardijami kaip patys aktyviausi². Iš Arvydo Anušausko knygoje „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais“ išspausdintos pažymos apie Lietuvos SSR MGB organų kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir ginkluotais būriais rezultatus matyti, kad 1945-aisiais buvo daugiausia kovotojų³. Galima daryti prielaidą, jog moterų kaip ir vyrų aktyvų išitraukimą į kovotojų gretas tais metais lėmė bendros pasipriešinimo okupacijai tendencijos. Europoje dar tebevyko karas, tad niekas nemanė, kad okupacija truks ilgai. Buvo tikimasi pagalbos iš užsienio valstybių.

Nors nebuvo priimta oficialaus dokumento, kuriame būtų aiškiai apibūdinta moterų padėtis pasipriešinimo metu, partizanų gretose buvo įvairių nuomonių dėl moterų įstojimo į aktyvių kovotojų gretas. 1945 m. spalio 2 d. Žaibo būrio partizanas Mikas Venskus-Meška, atėjęs į LSSR NKVD Trakų būstinę legalizuotis, davė parodymus, jog 1945 m. rugpjūčio pradžioje Trakų rajono miškuose įvyko partizanų susirinkimas (dalyvavo 27 kovotojai); jame būrio vadas kalbėjo, kad yra laukiama švedų kariuomenės, kuri padės Raudonąją armiją išvartyti iš Lietuvos, todėl parti-

1 grafikas. Moterų dalyvavimas ginkluotoje kovoje 1944–1953 m.

zanų būrius būtinai turi papildyti ne tik vyrai, bet ir moterys. Šiuos žodžius patvirtino ir kiti minėto būrio partizanai, dalyvavę susirinkime⁴.

Remiantis archyviniais dokumentais ir to meto spauda galima teigti, kad partizaninio judėjimo pradžioje, visuotinio idėjinio pakilimo metu, nebuvo laikomasi griežtų apribojimų dėl moterų įstojimo į partizanų gretas. Beveik kiekviename spaudos leidinyje kreipiamasi: „Broliai ir sesės“, priešinkitės, kovokite! Lietuvos laisvės armijos (toliau – LLA) 1945 m. sausio 19 d. organizaciniuose nurodymuose teigiama: „LLA nariu gali būti tik lietuviai: vyrai ir moterys. (Moterys yra panaudojamos ryšio ir sanitarinei tarnybai)“⁵. Dzūkijos partizanų veiklos taisyklėse 1945 m. buvo rašoma: „Partizanais gali būti vyrai ir moterys“⁶.

Iš turimų statistinio tyrimo duomenų ryškėja, jog dauguma moterų, pasitraukusių į nelegalią padėtį nuo 1944 m. iki 1953 m., buvo ištekęjusios (iš 254 net 182 buvo sukuriosios šeimos); tai sudarytų apie 72 proc., netekėjusios – 28 proc. Aptariamuoju laikotarpiu ištekęjusios moters statusas buvo svarbus veiksnys, turėjęs reikšmę daugelio jų apsisprendimui išeiti į partizanų būrius. Vienosėjo paskui savo vyrus, norėdamos būti kartu, kitos – neturėdamos pasirinkimo. Kovojančių partizanų žmonas sovietai ypač persekiojo ir tai turėjo įtakos gausesniam jų skaičiui tarp aktyvių kovotojų.

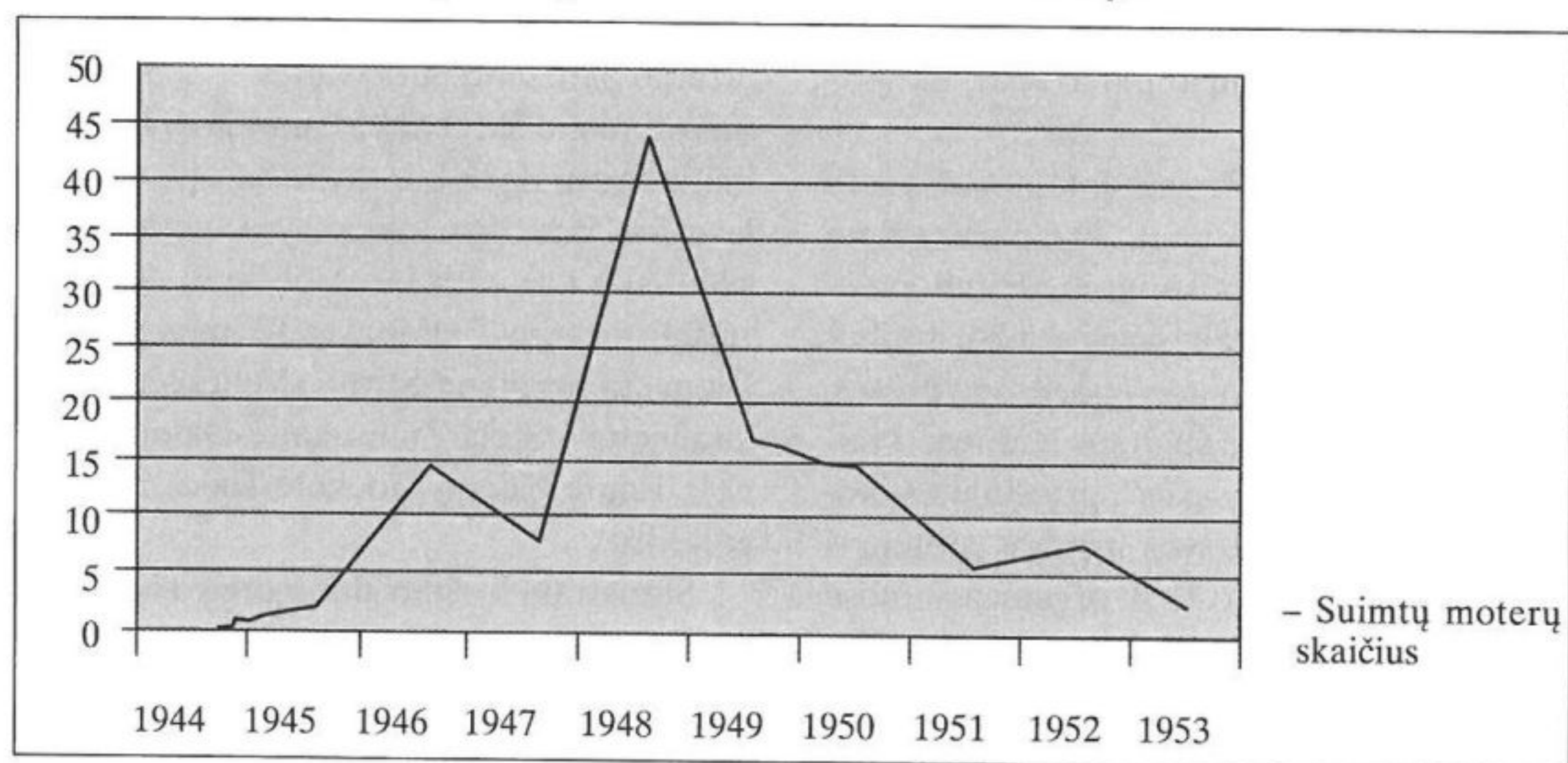
Šią tendenciją dar labiau išryškina konkretūs pavyzdžiai: Marcelė Grybauskaitė-Žindžiuvienė-Tigrienė (Tigro – Felikso Žindžio žmona) 1945 m. pradžioje, vyrui tapus partizanu, buvo čekistų persekiojama, todėl įstojo į vyro vadovaujamą partizanų būrį⁷. Adolfo Ramanausko-Vanago žmona Birutė Mažeikaitė-Ramanauskienė teigė: „[...] labai manęs ieškojo, pamaniau – būsim kartu, pabėgau į Varčios mišką“⁸. Stanislava Bislytė-Paškonienė-Klajūnė, partizanavusi

devynerius metus, pasakojo: „Kai tik Matas [jos vyras Motiejus Paškonis-Don Kichotas – Ažuolo partizanų būrio vadas. – Ž. S.] išėjo į mišką, mane skrebai vis suimdavo ir reikalavo pasakyti, kur mylimasis [...], reikalavo, kad išduočiau, mano vyro ypatingai ieškojo, skrebai už jį buvo paskyrę 40 tūkst. rublių premiją“⁹. Panašus likimas ištiko ir Eleną Samuolienę-Stirną (Veličkaitę)-Puskunigienę¹⁰, Stefą Ziminskaitę-Damulevičienę¹¹, Enutę (Eleną Mockutę-Eglę)¹² ir daugelį kitų.

Statistinio tyrimo duomenys rodo, kad nuo 1946 m. moterų, dalyvavusių ginkluotoje kovoje, skaičius ima mažėti. 1946 m. pasikeitė politinė padėtis. Vokietija kapituliavo, taikos konferencija buvo atidėta neribotam laikui. Rytų Europa liko okupuota SSRS. Neprasidėjo karas tarp Rytų ir Vakarų, su kuriuo buvo siejamos išsivadavimo viltys. Daugelis vyrų, kurie turėjo galimybių, stengėsi įsigyti dokumentus ir legalizuotis. Partizanų skaičius sumažėjo nuo keliasdešimties iki kelių tūkstančių¹³. Kartu sumažėjo ir moterų tarp aktyvių kovotojų. 1946 m. pasikeitė ir rezistentų kovos taktika: jie vengė didelių susidūrimų su NKVD kariuomene, po gausių netekčių ėmė slapstytis bunkeriuose ir slėptuvėse. Pasak partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko, moterų gyvenimas vienoje slėptuvėje kartu su vyrais sudaro nepatogumų ir duoda pagrindą kilti visokioms partizano vardą žeminančioms kalboms. Be to, nepatogu palikti slėptuvėje vieną moterį be apsaugos, o imti į žygį pavojinga¹⁴. Moterys, gyvenusios legaliai ar pusiau legaliai (su fiktyviais dokumentais), partizanams tapo daug naudingesnės ir reikalingesnės. Pasikeitusios partizanavimo sąlygos lėmė, kad moterys ne taip aktyviai stojo į partizanų būrius.

Ypač staigiai moterų partizanų sumažėjo nuo 1949 m. Tam galėjo turėti įtakos 1948–1949 m. trėmimai. Dėl to minėtais metais gerokai padaugėjo suimtų moterų.

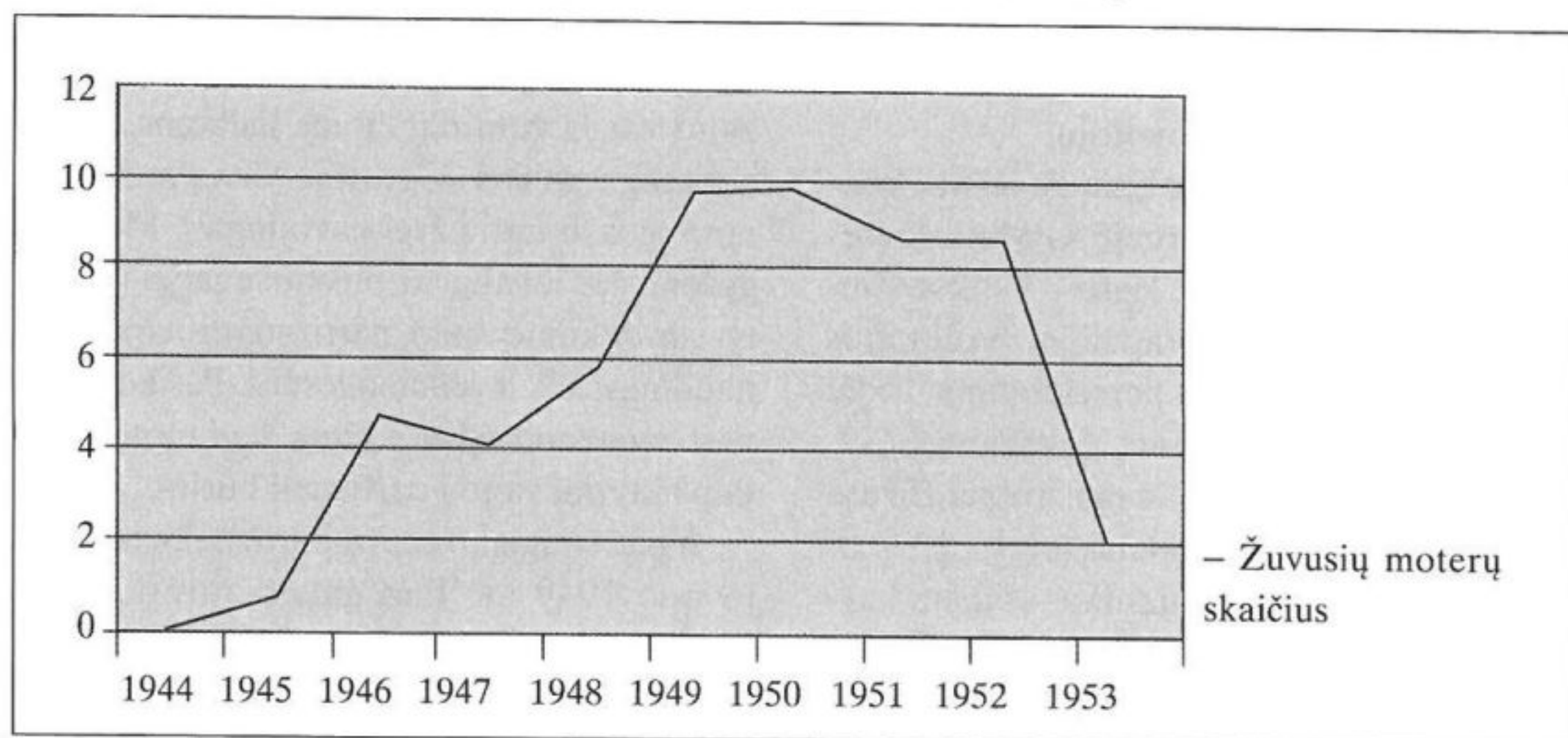
2 grafikas. Ginkluotoje kovoje 1944–1953 m. suimtose moterys

Be to, 1949 m. Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (toliau – LLKS) suformulavo nuostatą: kiek galima vengti į aktyvių kovotojų gretas priimti moteris. Kai MGB pareigūnai nustatydavo moterų ryšius su partizanais, joms tekdavo trauktis į pogrindį. Būrių vadai stengėsi gauti joms fiktyvius dokumentus ir išvesti iš miško. Dėl šių priežasčių ir taip nedidelis aktyvių kovotojų moterų skaičius ėmė dar labiau mažėti.

Dalis sovietų persekiojamų moterų glaudėsi rėmėjų sodybose įrengtose slėptuvėse, kitos, nesant tokių galimybių, kartu su partizanais likdavo miške, bunkeriuose. Išdavysčių atveju ar čekistams nustačius būrių buvimo vietą, dažnai tekdavo planuotai ar neplanuotai susidurti su sovietų kariuomene, stribais ar kitomis struktūromis. Vienos moterys žūdavo mūšiuose, kitos susisprogindavo bunkeriuose. Dėl to nuo 1949 m. padaugėjo žuvusių moterų.

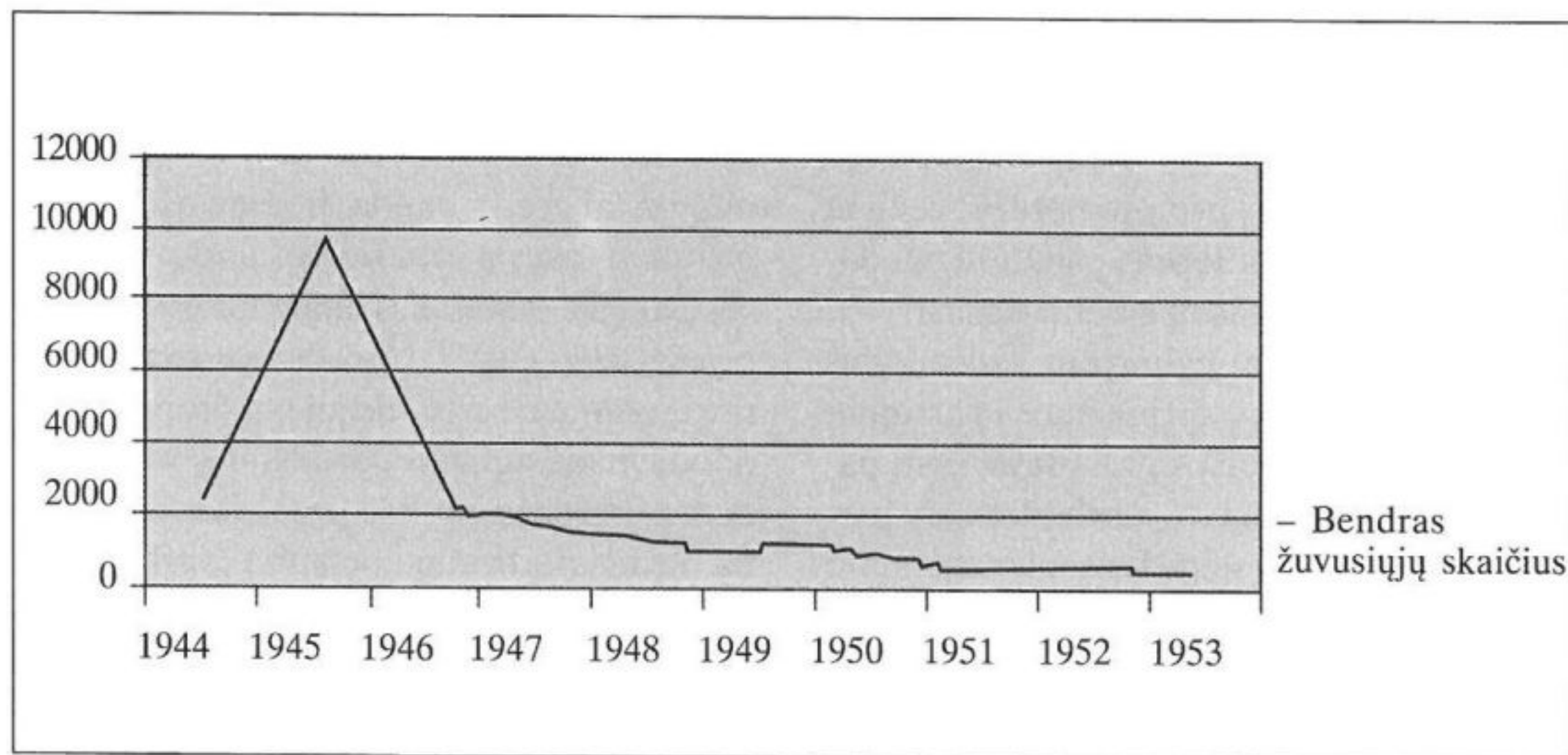
3 grafikas. Ginkluotoje kovoje 1944–1953 m. žuvusios moterys

Lyginant 3 grafike išryškėjusias tendencijas su bendru pasipriešinimo metu žuvusiųjų skaičiumi (kur vyrai sudaro daugumą; žr. 4 grafiką), matyti, kad daugiausia anti-

sovietinio pasipriešinimo dalyvių žuvo 1945 m.¹⁵, aktyviausiu partizaninio karo metu. Vėliau žuvusiųjų skaičius gerokai sumažėjo.

4 grafikas. Bendras žuvusiųjų skaičius partizaninio karo laikotarpiu 1944–1953 m.

Nagrinėjant moterų žūties atvejus, išryškėjo priešingos tendencijos: jų daugiausia žuvo 1949–1952 m. Paskutinįjį pasipriešinimo etapą moterų kovotojų buvo mažiau negu pasipriešinimo pradžioje, tačiau dėl pasikeitusių partizanavimo sąlygų jų žuvo daugiau.

MOTERŲ VEIKLOS SPECIFIŠKUMAS BEI VEIKIMO POBŪDIS

Dokumentų, kuriuose būtų aiškiai apibrėžta moters padėtis partizaniniame judėjime, nėra, tačiau LLKS dokumentuose nurodyta, kad moterys partizanės traktuojamos taip pat kaip vyrai¹⁶, t. y. visi dokumentai, galiojantys vyrams partizanams, taikytini ir moterims partizanėms. Su vyrais jos nukautos gulėdavo ant gatvės grindinio, o sribai nešvankiai tyčiodavosi iš žuvusiųjų¹⁷. (Taip buvo išniekinta partizanų gailestingoji seselė marijampolietė Danutė Didžpinigytė-Laimutė ir daugelis kitų.)

Moterys dalyvaudavo šnipų likvidavimo bei kitose kovinėse operacijose, žūdavo mūšiuose. 1949 m. pavasarį Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės 51-osios kuopos štabe buvo nutarta likviduoti aršų komunistą, Prienų valsčiaus vykdomojo komiteto pirminko pavaduotoją Praną Kazlauską. Užduotį atlikti buvo pavesta būrio vadui Jonui Valatkai-Kardui. Partizanui mieste būti pavojinga, ypač dieną, todėl reikėjo „moteriškos priedangos“. Albina Banevičiūtė sutiko ne tik lydėti Kardą, bet ir dalyvauti operacijoje¹⁸. 1949 m. birželio 26 d. operacija buvo sėkmingai įvykdyta.

Kartais moterys partizanės vykdavo ir ypatingus vadų pavedimus. Aktyviai kovotojai Elenai Valevičiūtei-Nidai 1948 m. birželio mėn. teko įrodyti, kad ji verta partizanės vardo, ir nušauti bendradarbiavimu su MGB įtariamą Kupiškio aps. Svėdasų vlsč. Čiukų k. gyventoją¹⁹. Paliepimas buvo įvykdytas.

Kalbant apie moteris, priklausiusias partizanų būriams, reikėtų paminėti dar vieną

svarbų aspektą. Ne visos į pagrindį pasitraukusios moterys turėjo ginklus, ne visos buvo aktyvios kovotojos. Dalis jų padėdavo partizanams tvarkytis buityje: virė valgyti, skalbė. Dėl to jos ir gaudavo atitinkamą slapyvardį. Pavyzdžiui, jeigu vyras buvo Beržas, tai žmona – Beržienė, Uosienė, Uošvienė, Motina ir pan.

Kaip minėta, partizanų vadovybė LLKS 1949 m. suformulavo nuostatą vengti į aktyvių kovotojų gretas priimti moteris, čekistų persekiojamoms moterims padėti įsigyti dokumentus, kad jos galėtų gyventi legaliai²⁰. Žinoma, nesant tokių galimybių, išskirtiniais atvejais moterys buvo priimanamos į partizanų būrius, dažnai ir pačios prašydavo leisti pasilikti būryje, nes būdavo atskleistos kaip partizanų talkininkės, slėpdavosi nuo suėmimo ar tremties. Į sovietų akiratį pakliuvusios moterys jau nebegalėjo ramiai gyventi, todėl prieglobsčio ir pagalbos ieškojo miške.

Iš archyvinių dokumentų išryškėja tendencija, jog dažnai partizanai patys kviesdavosi merginas tapti jų talkininkėmis, tačiau tik kritišku momentu jas priimdavo į partizanų gretas.

Antosė Lukšytė-Garšvienė-Milda 1945 m. mokėsi Vilniuje, lankė medicinos seserų kursus. Adolfas Baublys (kilęs iš to paties kaimo) laišku kreipėsi į ją prašydamas nupirkti vaistų²¹. Mergina nutarė padėti ir ne kartą padėjo. Taip užsimezgė pažintis su partizanais ir buvo žengti pirmieji veiklos žingsniai. „1948 m. sausio mėn. aš buvau suimta ir atsidūriau kalėjime, po to pabėgau. [...] Kai grįžau namo, žmonės ėmė kalbėti, kad mane užverbavo. 1948 m. kovo 6 d. ėjau keliu Varėna–Perloja, partizanai mane sutiko prie miško ir jau nebepaleido. [...] Jie man pasiūlė eiti kartu, ir aš ėjau. Po kelių dienų Nemunas man davė slapyvardį Milda, o Klebonas – pistoletą, ir aš pasilikau būry, ten ir buvau iki savo suėmimo dienų“²².

Onos Šepetytės baudžiamosios bylos tardymo protokoluose užfiksuota, kad ji miške

rinkdama mėlynės susitiko ginkluotą vyrą. Jis klausinėjo apie stribų ir MGB pareigūnų pasirodymą miestelyje, paskui pasiūlė ir ateityje rinkti informaciją bei teikti ją partizanams. Užsirašė jos anketinius duomenis ir prigrasino, kad apie šį susitikimą niekam neprasitartų. Mergina tardymo protokole teigė: „1949 m. lapkričio mėn. gavau laišką, kuriame [partizanų būrio vadas Petras Tupėnas-Ažuolas. – Ž. S.] rašė, kad nevykdau nurodymų, už tai gresia bauda, ir jeigu aš nenoriu paaukoti savęs ir kitų šeimos narių, privalau vykdyti paliepiamus, nes kitaip turėsiu atsakyti prieš partizanus“²³. Norėdamos sumenkinti savo vaidmenį rezistencijoje, moterys dažnai duodavo melagingus parodymus: neva bijodamos partizanų vykdė jų skiriamas užduotis. Tačiau partizanų iniciatyva „verbuojant“ merginas rezistenciniam darbui turi pagrindo. Jiems reikėjo talkininkų, galinčių teikti žinias apie vadinamųjų liaudies gynėjų, MGB pareigūnų pasirodymą vienoje ar kitoje vietovėje, medicinos seserų, galinčių gauti vaistų, ir pan.

Antosės Kurtinytės baudžiamojoje byloje užfiksuota: „Buvau užverbuota partizanų Tylos ir Aido. Jie manęs paprašė, kad aš jiems padėčiau. Sutikau“²⁴. Įdomu tai, jog partizanai patys ją susirado, per patikimą žmogų nusiuntė laišką ir pakvietė susitikti, nes žinojo, kad ji slepiasi nuo sovietų, tėvai yra ištremti, brolis žuvęs kaip partizanas. Taip mergina ėmė vykdyti sudėtingesnes užduotis.

Partizanų būrių centralizavimui, išlikimui, tikslingesnei bei kryptingesnei kovai su priešu buvo ypač reikalingos „antrosios rankos“, t. y. rėmėjai ir ryšininkai, kurie atnešdavo maisto produktų bei kitų reikalingų daiktų, teikė medicininę pagalbą, intensyviai palaikė ryšius, rinko žvalgybinio pobūdžio informaciją ir pan. Šiai veiklai labiausiai tikėjo merginos.

Tai rodo tokie atvejai, kai vyrai partizanai persirengdavo moteriškais drabužiais, kad galėtų rinkti žvalgybinio pobūdžio infor-

maciją ar viešai vykdyti kitas užduotis. Yra žinoma, kad partizanų ryšininkas Bronius Musteikis persirengdavęs mergina²⁵. Šarūno rinktinės partizanas Jonas Šimonis lankydavosi mieste persirengęs moteriškais drabužiais.

Vyrų persirenginėjimas moteriškais drabužiais rodo moteriškosios lyties atstovių veiklos specifiškumą rezistencijoje. Tai iš dalies paaiškina ir partizanų veiksmus mėginant „užverbuoti“ moteris, kad šios jiems teiktų žvalgybinio pobūdžio informaciją ar kitaip padėtų.

Pasak Nijolės Gaškaitės, moterys partizaniniame judėjime neturėjo vadovaujančių pareigų²⁶. Nėra žinoma nė vieno atvejo, kad moteris taptų būrio vade ar pan., tačiau joms dažnai tekdavo atsakingos pareigos: „Petronelė Pučinskaitė-Vilija tapo Ryšių tarnybos viršininke. [...] 1946 m. pavasarį Sanitarijos skyriaus viršininke paskirta Danutė Didžpinigytė-Laima, Laimutė“²⁷ (žuvo 1946 m. birželio 9 d.). Izabelė Šmigelskaitė-Pušelė, Pušis buvo štabo apsaugos viršininkė²⁸. Vytauto partizanų rinktinės štabo žvalgybos skyriaus raštininkė buvo Stasė Šalaševičienė-Našlaitė (mėginant ją suimti, nusišovė bunkeryje)²⁹. Štabuose dažniausiai moterys rūpinosi spauda, tvarkė ūkio reikalus bei finansus, dirbo medicinos seserimis, taip pat buvo atsakingos už žvalgybinio pobūdžio informacijos rinkimą, kaupimą ir tvarkymą. Paminėtina, kad moterys dažnai būdavo apdovanojamos už drąsą, uolumą bei pasiaukojimą. Elena Milašauskienė (g. 1898 m. Marijampolės aps. Prienų vlsč. Vartų k.) nuo 1945 m. globojo Spyruoklio (Jono Kučinsko, g. 1907 m. Marijampolės aps. Prienų vlsč. Škėvonių k.) partizanų būrį, savo namuose juos slėpė, maitino bei gydė sužeistuosius. Už šią veiklą buvo partizanų būrio vado apdovanota garbės raštu³⁰.

Sunku vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, ar moterys tiesiogiai dalyvavo įvairiuose pasitarimuose svarbiais rezistencijai klausimais. Kuriant LLKS dalyvavo tik apygardų vadai, moterys dažniausiai palaikė ryšius.

Tačiau yra žinoma, kad Pietų Lietuvos partizanų posėdžio protokolą dėl bendros partizanų vadovybės sudarymo pasirašė ir moteris – Domicelė Didžpinigytė-Laima (kituose leidiniuose – Danutė Didžpinigaitytė), medicinos sesuo, Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanė³¹. Ji dalyvavo ir posėdžiuose, kuriuose buvo sudaromi bendros partizanų vadovybės planai.

Moterys visais amžiais priklausė saugomų asmenų kategorijai. Nors aktyvios kovotojos atlikdavo tokias pačias užduotis kaip ir vyrai, vis dėlto atsiskleidžia globėjiškas partizanų požiūris į moteris: buvo vengiama jas priimti į partizanų gretas, stengiamasi išvesti iš miško, parūpinti fiktyvius dokumentus ir pan. Aktyvių kovotojų moterų nebuvo daug, dauguma jų buvo ryšininkės ar rėmėjos. Moteriškosios lyties atstovių veiklos pėdsakas rezistencijoje gana ryškus. „Moteriška priedanga“ buvo naudojama žvalgybos srityje, sovietų pareigūnų likvidavimo bei kitose operacijose. Su moterų pagalba buvo sukuriamos palankesnės sąlygos sėkmingai operacijos baigčiai.

IŠVADOS

1. Daugiausia moterų į partizanų būrius įstojo 1945 m., aktyviausio pasipriešinimo metu. Partizaninio judėjimo pradžioje, visuotinio idėjinio pakilimo metu, nebuvo laikomasi griežtų apribojimų dėl moterų įstojimo į partizanų gretas. Europoje dar tebevyko karas, tad niekas nesitikėjo ilgos okupacijos. Moteriškosios lyties atstovių, turėjusių partizanės statusą, nebuvo daug, dauguma merginų priklausė ryšininkių bei rėmėjų kategorijai.

2. Statistinio tyrimo duomenys rodo, kad tarp aktyvių kovotojų ištekęsios moterys sudarė 72 proc., netekėjusios – 28 proc. Partizanų žmonas sovietai ypač persekiojo, todėl daugiau jų išeidavo į partizanų būrius.

3. Nuo 1946 m. keitėsi politinė padėtis, rezistentų kovos taktika, kartu ir partizanavimo sąlygos. Tai lėmė, kad aktyvių kovotojų moterų vis mažėjo.

4. Dėl 1948–1949 m. trėmimų smarkiai padidėjo suimtų moterų skaičius 1948 m. Nuo 1949 m. moterų partizanių gerokai sumažėjo. Svarbus veiksnys – 1949 m. LLKS suformuluota nuostata: kiek galima vengti į aktyvių kovotojų gretas priimti moteris. Dėl to būrių vadai stengėsi gauti moterims fiktyvius dokumentus ir išvesti jas iš miško.

5. Nesant galimybių prisiglausti pas patikimus žmones, moterys slėpėsi bunkeriuose. Išdavysčių atveju ar čekistams nustačius būrių buvimo vietą, vienos moterys žūdavo mūšiuose, kitos susisprogdindavo slėptuvėse. Dėl to nuo 1949 m. padidėjo žuvusių moterų skaičius. Paskutinįjį pasipriešinimo etapą moterų kovotojų buvo mažiau negu pasipriešinimo pradžioje, tačiau dėl pasikeitusių partizanavimo sąlygų jų žuvo daugiau.

6. LLKS dokumentuose moterys partizanės traktuojamos taip pat kaip vyrai. Su vyrais jos kartu dalyvaudavo kovinėse operacijose, vykdė kitas vadų užduotis. Tačiau ne visos į pagrindį pasitraukusios moterys turėjo ginklus, ne visos buvo aktyvios kovotojos. Dalis

jų padėdavo partizanams tvarkyti buityje: virė valgyti, skalbė ir pan.

7. Norėdamos sumenkinti savo vaidmenį rezistencijoje, sovietų tardomos moterys dažnai duodavo melagingus parodymus: neva bijodamos partizanų vykdžiusios jų skiriamas užduotis. Tačiau partizanų iniciatyva raginant merginas įsitraukti į rezistencinį darbą turi pagrindo.

8. Vyrų persirenginėjimas moteriškais drabužiais rodo moteriškosios lyties atstovių veiklos specifiškumą rezistencijoje. Tai iš dalies paaiškina ir partizanų veiksmus mėginant „užverbuoti“ moteris žvalgybininkių, ryšininkių ir pan. darbui.

9. Moterys partizaniniame judėjime nėjo vadovaujančių pareigų, tačiau joms dažnai tekdavo atsakingos ryšių tarnybos, sanitarijos skyriaus, štabo apsaugos viršininkių pareigos.

10. Partizanai stengėsi apsaugoti moteris nuo partizanavimo kasdienybės. Trūkstant kovotojų, jos, gavusios vadų sutikimą, stjo šalia vyrų kaip aktyvios kovotojos. Moterų dalyvavimas sovietų pareigūnų likvidavimo ar kitose operacijose sudarydavo palankesnes sąlygas sėkmingai operacijos baigčiai. Be to, „moteriška priedanga“ buvo naudojama ir žvalgybos srityje.

Nuorodos

¹ „Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas, 1997 m. sausio 23 d., Nr. VIII-97“, *Valstybės žinios*, 1997, vasario 7, Nr. 12(230).

² K. Kasparas, *Lietuvos karas*, K., 1999, p. 406.

³ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, V., 1996, p. 448–449.

⁴ LSSR NKVD–NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavadootojo Smirnovo 1945 m. spalio 26 d. specialus pranešimas LSSR NKGB gen. mjr. D. Jefimovui, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 18, b. 95, l. 6–7.

⁵ LLA 1945 m. sausio 19 d. organizaciniai nurodymai Nr. 1, *ibid.*, ap. 3, b. 1728, l. 176.

⁶ Dzūkijos partizanų veiklos taisyklės, *ibid.*, ap. 18, b. 99, l. 307.

⁷ „Slapyvardžių-pavardžių rodyklė“, *Tada, kai žuvom dėl Tėvynės*, K., 1996, p. 245.

⁸ Gyvenimas mirties rate [vaizdo įrašas]; Partizanai; Partizanės, režisierius Eugenijus Zubavičius, V., 1998.

⁹ M. Lūžytė, „Devyneri moters metai miške“, *Trimitas*, 2000, Nr. 5, p. 32.

¹⁰ „Slapyvardžių-pavardžių rodyklė“, p. 241.

¹¹ A. Česnulio ir kitų asmenų 1949 m. gegužės 25 d. kaltinamoji išvada, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43178/3, t. 4, l. 46.

¹² J. Semaškaitė, „Paskui laiko strėlę“, *Laisvės kovų archyvas*, 2004, Nr. 36, p. 99.

¹³ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953*, K., 1996, p. 19.

¹⁴ N. Gaškaitė, „Lietuvos moterys – partizaninio judėjimo dalyvės“, *Lietuvaite. Moteris ir rezistencija Lietuvoje. Konferencijos medžiaga*, V., 1998, p. 13.

¹⁵ A. Anušauskas, op. cit., p. 448–449.

¹⁶ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 96.

¹⁷ Ibid., p. 96.

¹⁸ B. Ulevičius, „Jos mylėjo Tėvynę“, *Laisvės kovų archyvas*, 1997, Nr. 20, p. 6.

¹⁹ Elenos Valevičiūtės 1950 m. vasario 16 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 35672/3, t. 2, l. 48.

²⁰ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 93.

²¹ Antaninos Lukšytės 1949 m. kovo 3 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43178/3, t. 1, l. 234.

²² Antaninos Lukšytės 1949 m. kovo 7 d. apklausos protokolas, ibid., l. 238–239.

²³ Onos Šepetytės 1950 m. kovo 5 d. tardymo protokolas, ibid., ap. 58, b. 23559/3, l. 12–18.

²⁴ Antosės Kurtinytės 1952 m. lapkričio 12 d. apklausos protokolas, ibid., b. 25953/3, l. 42–43.

²⁵ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 81.

²⁶ N. Gaškaitė, op. cit., p. 13.

²⁷ N. Maslauskienė, „Rinktinių organizavimas“, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.): Dokumentų rinkinys*, V., 2000, p. 19.

²⁸ „MGB Alytaus apskrities skyriaus viršininko Besarabovo pažyma apie ginkluoto pasipriešinimo karinių vienetų formavimąsi ir neutralizavimą Alytaus apskrityje, A apygardos įkūrimą, jos veiklą ir MGB operacijas prieš partizanus 1946 m. gegužės 29 d.“, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.): Dokumentų rinkinys*, V., 2003, p. 319.

²⁹ 1949 m. lapkričio 20 d. aktas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 38999/3, l. 88.

³⁰ Elenos Milašauskienės 1951 m. kaltinamoji išvada, ibid., b. 44419/3, l. 12.

³¹ „Pietų Lietuvos partizanų štabo įgaliotinio, Tauro apygardos vado Z. Drungos-Mykolo, Jono ir Aukštaitijos partizanų įgaliotinių 1946 m. gegužės 28 d. posėdžio protokolas apie bendros partizanų vadovybės sudarymo planus“, *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, K., 1996, p. 250.

Gauta 2006 07 12
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1, Vilnius

Žaneta Smolskutė

THE PARTICIPATION OF WOMEN IN THE ARMED RESISTANCE IN 1944–1953

Summary

This article deals with the motives behind the participation of women activists in the resistance from 1944 to 1953, their status in the partisan war, and the main features and characteristics of their activities.

After archive documents about 250 active women fighters had been systematised, a preliminary chart of the changes in the participation of women in the armed resistance between 1944 and 1953 was drawn up. An analysis of statistical research made it possible to assume that in different years of the partisan war, the active participation of women in the armed resistance was different, as well as to discern some regularities in the general context of the resistance.

The year 1945 is considered in historiography the most active. Statistical research shows that the largest number of women joined partisan units in that year. The conclusion can be drawn that the active involvement of both women and men in the ranks of the fighters was conditioned by the general tendencies in the

resistance to the occupation. At the beginning of the partisan movement, during the general ideological upsurge, there were no strict regulations concerning women joining the ranks of the partisans. The war was still going on in Europe, and nobody expected the occupation to last long. There were not many women who had the status of partisan; most girls belonged to the category of messengers and supporters.

A statistical study shows that married women accounted for 72 per cent of the active fighters, while single girls made up 28 per cent. As the wives of the partisans were badly affected most of them joined partisan units.

From 1946 the number of active fighters started falling. The political situation, the tactics of the resistance and the conditions for the partisans had changed. From 1948 more women than men were arrested. This can be linked to the deportations in 1948 and 1949. All of this could have influenced the suddenly reduced numbers of women fighters from 1949. That year, the

Lithuanian Freedom Fighters Movement decided to stop accepting women into the ranks of active fighters, which could have been an important factor. Therefore, unit leaders provided women with false documents and sent them out of the forests. When there were no chances of finding refuge with trusted people, women hid with partisans. When the partisans were betrayed, or the Cheka succeeded in locating them, some women were killed in the forests, while others blew themselves up in bunkers. As a result of this, from 1949, more women were killed. During the last stage of the resistance, there were fewer women fighters than at the beginning of the movement, but due to the changed conditions for the partisans, more of them were killed.

It is evident from the documents of the Lithuanian Freedom Fighters Movement that women partisans were treated in the same way as men. They participated in military operations and

carried out leaders' orders. Just like the men's, when killed their dead bodies were displayed on town squares. Although women did not hold high positions, they had responsible roles as messengers, paramedics and defence heads at headquarters. Not all women who joined the underground had weapons, and not all were active fighters. Some of them did daily chores, such as cooking and laundry.

In order to play down their role in the resistance, women often gave false evidence when they were interrogated by the Soviets: being afraid of the partisans, they did what they were told.

However, the partisan initiative to urge girls to join the resistance had a real basis. Sometimes men had to dress as women, which shows how specific women's work in the resistance was. That partly explains the partisans' efforts to enlist women's help to work as scouts and messengers.